

VANDA ARAMAVIČIŪTĖ

VYRESNIŲJŲ MOKINIŲ DVASINGUMAS GLOBALIZACIJOS IŠŠŪKIŲ KONTEKSTE

Anotacija. *Straipsnyje siekiama pagrįsti dvasingumo aktualumą ir sudėtingumą globalizacijos iššūkių kontekste. Remiantis teologu, filosofu ir edukologu išsakytomis nuomonėmis, aptariami dvasingumo raiškos kontūrai. Šių idėjų kontekste apžvelgiamos vyresniųjų mokinių požiūrių į dvasines vertybes kaip dvasingumo kognityvinio – prasminio lygmens matmens kaitos tendencijos, išryškėjusios per 10–11 metų. Taip pat atskleidžiamas požiūrių pokyčių priklausomumas nuo mokinių lyties ir mokyklos tipo.*

Pagrindiniai žodžiai: *globalizacija, dvasingumas, požiūris į dvasines vertybes, kaita.*

IVADAS

Globalizacija, padėdama žmogui plačiau atsiverti pasauliui, išplėtoti ryšius ir įgyti naujos patirties, kartu formuoja specifinę situaciją, atitolinančią žmogų nuo aukštesnių vertybių bei idealų ir komplikuojančią jo kaip vientisos asmenybės raidą. Ypač akivaizdi prieštaringa globalizacijos įtaka kultūrai, kaip reikšmingai žmogaus dvasinio tapsmo ištakai. Kita vertus, globalizacijai atveriant daugiau politinės valdžios veikimo galimybių ir suteikiant didesnę raiškos erdvę, nevienareikšmių iššūkių kontekste visų pirma atsiduria nacionalinė kultūra. „Gyvenant pasaulyje, pažymėtame globalaus politinio daugiasluoksniu valdymo, yra išbandomas nacionalinių demokratinių tradicijų ir nacionalinių teisinių tradicijų veiksmingumas“, – rašo globalizacijos analitikai David Held, Anthony McGrew, David Goldblatt, Jonathan Perraton¹.

¹ David Held, Anthony McGrew, David Goldblatt, Jonathan Perraton, *Globaliniai pokyčiai: politiniai, ekonominiai ir kultūriniai*, Vilnius: Margi raštai, 2002, p. 485.

Dėl greitai plintančio daugiakultūriškumo, kultūros deterritorizacijos, globalumo ir lokalumo perskyros pastaruoju metu vyksta ne tik valstybės ir visuomenės, bet ir individo tapatumo/identiteto transformacijos. Sociologai ir filosofai (Zygmunt Bauman 2007; Manuel Castells, 2005; Vytis Čiubrinskas, 2008; Antony Giddens, 2000; Alvydas Jokubaitis, 2008; John Tomlinson, 2002; Irena Šutinienė, 2008 ir kt.) teigia, kad silpnėjant identiteto tęstinumui ir aktyvėjant naujų identitetų kūrimui, modernėja tautinio identiteto raiška, jis dažniau atsiejamas nuo etninių – kultūrinių bei lokaliųjų elementų ar net atmetamas ir įteisinamas kaip kultūrinis hibridas. Pasak Vyčio Čiubrinsko, „sparčiai vyksta tradicinių vertybių tęstinumo nebeužtikrinantys modernizacijos procesai, pasireiškiantys šaknų praradimu ir savanorišku pasitraukimu kitur“².

Globalizuotos kultūros ir postmodernios visuomenės permainos, komplikuojančios žmogaus tapatumo, santykių ir vertybių raidos procesus, prieštaringai veikia žmogaus dvasinį pasaulį ar net stumia iš jo dvasingumą (Bronislovas Kuzmickas, 2003; Juozas Mureika, 2006; Emmanuel Munje, 1996; Charles Taylor, 1996; Terrie Williams, 2006 ir kt.). Todėl reikia naujai pažvelgti į dvasingumo fenomeną ir jo ugdymo galimybes: koks jis yra, koks galėtų būti ir kaip tai įmanoma pasiekti. „Šiuo metu mes esame alternatyvų kryžkelėje, – teigia filosofas Luc Ferry, – kurią galėtumėm apibūdinti šitaip: galime toliau eiti rekonstrukcijos kūrėjų atvertu keliu arba vėl grįžti į ieškojimų kelią“³, skatinantį atsiriboti nuo transcendentinių idealų atmetimo ir juos apmąstyti iš naujo. Kitaip tariant, priimti iššūkį – siekti išminties ar dvasingumo kaip gyvenimo prasmės atradimo ir harmonijos sukūrimo šaltinio, kuris iš esmės keičia žmogaus gyvenimo būdą, jį susiedamas su dvasinių vertybių, pagrindinių tikslų ir motyvų paieška bei įtvirtinimu. Suvokiant dvasingumą kaip vieną svarbiausių žmogaus tapatumo asmenybe sąlygų, žmonės skatinami domėtis dvasingumo raiškos ir sklaidos, kilmės ir raidos procesais bei juos lemiančiais veiksniais ir sąlygomis.

Tačiau dvasingumas – sudėtingas daugiatis ir daugiabriaunis fenomenas, tampantis skirtingų disciplinų, nevienodai traktuojančių tiek dvasingumo reikšmę žmogaus gyvenime, tiek prigimtį, esmę, turinį ar

² Vytis Čiubrinskas, „Tautinis identitetas yrančių ryšių pasaulyje: lietuviškumo trajektorijos“, in: *Lietuviškojo identiteto trajektorijos*, sud. V. Čiubrinskas, J. Kuznecovienė, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2008, p. 8.

³ Luc Ferry, *Išmokti gyventi*, Vilnius: Tyto Alba, 2007, p. 202.

atskirus jo segmentus bei vertinimo kriterijus, tyrimo objektu. Tai atveria plačią erdvę rasti skirtingoms dvasingumo definicijoms ir net suabejoti autentiškos dvasingumo sampratos šių apibrėžčių įvairovėje galimybe. Antra vertus, edukaciniu požiūriu svarbi ne tik dvasingumo fenomeno samprata, bet ir ugdymo strategijų bei technologijų prognozė, remiama naujausia tyrimo informacija apie skirtingo amžiaus ugdytinių dvasingumo raiškos ypatumus ir kaitą. Tačiau edukacinėje realybėje dvasingumo pažinimo ir ugdymo procesai ne visada tarpusavyje suderinami: empiriniai dvasingumo tyrimai pasaulyje nėra gausūs, o teikiami dvasingumo ugdymo modeliai neretai nėra grindžiami naujais duomenimis apie skirtingo amžiaus ugdytinių realią dvasingumo būklę. Tiesa, Lietuvoje kaip pozityvią priešpriešą galima išskirti ilgamečius Elvydos Martišauskienės (2004) paauglių (7–9 klasių mokinių), besimokančių įvairių tipų bendrojo lavinimo mokyklose, Dalios Verbylaitės (2006) būsimų religijos švietėjų (universiteto studentų), Onos Tijūnėlienės (2009) jaunimo vyresniųjų klasių mokinių dvasinių poreikių kaip dvasingumo ugdymo pamato tyrimus globalinių iššūkių sąlygomis. Be to, duomenys, gauti tiriant skirtingo amžiaus respondentų (vaikų, paauglių ar jaunuolių) vertybines orientacijas bei nuostatas, kartu atspindi ir atskirus dvasingumo lygmenis, nors tyrėjai jų gali tiesiogiai ir nesusieti su dvasingumu. Taip pat verta atkreipti dėmesį į autorius, siekiančius apibrėžti dvasingumo ugdymo galimybes meno, ypač muzikos, srityje, muzikinę veiklą įvardijant kaip dvasingumo ugdymo veiksnį, prielaidą ar priemonę (Arvydas Girdzijauskas, 2008; Jonas Kievišas, 2009; Nel Noddings, 1999; Olga Oleksiuk, 2009; Zenonas Rinkevičius, 2004 ir kt.).

Į tai atsižvelgus, **tyrimo objektu pasirinkta** vyresniųjų mokinių dvasingumo kaita ir ugdymas globalizacijos iššūkių kontekste.

Tyrimo tikslas – remiantis ilgalaikių tyrimų duomenimis, atskleisti vyresniųjų mokinių dvasingumo kaitos tendencijas ir ugdymo strategijas.

Straipsnio tikslai:

- 1) aptarti dvasingumo raiškos kontūrus;
- 2) apžvelgti vyresniųjų mokinių požiūrių į vertybes kaip kognityvinio – prasminio dvasingumo matmens pokyčius;
- 3) išryškinti požiūrių į vertybes priklausomumą nuo mokinių lyties ir mokyklos tipo.

Tyrimo etapai ir tiriamųjų imtis. Žvalgomasis tyrimas atliktas dviem etapais. *Pirmajame etape* (1998 m.) apklausta 220 vyresniųjų klasių mokinių,

besimokančių dviuose miesto vidurinėse mokyklose (dešimtoje ir vienuoliktoje klasėse) ir dviuose gimnazijose (antroje ir trečioje klasėse). Tyrime dalyvavę vyresnieji mokiniai pagal mokyklos tipą pasiskirstė taip: 125 (56,8 proc.) mokėsi vidurinėse mokyklose, 95 (43,2 proc.) – gimnazijose, pagal lytį – 126 (57,2 proc.) merginos ir 94 (42,8 proc.) vaikinai. *Antrajame etape (2009)* – 666 mokiniai, taip pat besimokantys šių dviejų tipų mokyklose: trijose vidurinėse mokyklose – 262 (39,2 proc.) ir trijose gimnazijose – 405 (60,8 proc.). Palyginus respondentus pagal lytį, merginų buvo 355 (53,3 proc.), o vaikinų – 295 (44,3 proc.).

Abiejuose etapuose mokyklos ir jose tiriamos klasės buvo pasirinktos atsitiktinės atrankos būdu. Tačiau tyrime dalyvavo visi pasirinktų klasių mokiniai. Antrajame etape buvo apklausti ne tik tose pačiose mokyklose besimokantys vyresniųjų klasių mokiniai, bet ir tų pačių klasių mokiniai kitose mokyklose.

Tyrimo metodai. *Teoriniai* – mokslinės literatūros lyginamoji analizė, interpretavimas, apibendrinimas, vertinimas. *Empiriniai*: (1) *Miltono Roakecho vertybių tyrimo metodika*, leidžianti susieti dvasingumo apraiškas įvairiose gyvenimo srityse. Taikant šią metodiką, nustatytas eiliškumas 18 ribinių (vadinamų galutinėmis, aukštesnėmis vertybėmis – tikslais) ir 18 instrumentinių vertybių (atliekančių tarsi instrumento funkciją įkūnijant ribines vertybes). Reitinguodami vertybes, mokiniai pripažino jų svarbą, kartu atskleidė ir savo požiūrį į vertybes. Drauge siekta išsiaiškinti ir šio požiūrio kaitos tendencijas, įvykusias per 10–11 metų. (2) *Išplėsti atsakymai į klausimus*, susieti su daugiausiai ir mažiausiai respondentų pripažįstamų ribinių ir instrumentinių vertybių svarbos pagrindu, leidę atlikti ne tik kiekybinę, bet ir kokybinę požiūrių į vertybes analizę. *Statistiniai*: aprašomoji statistika (procentinis dažnių skaičiavimas), koreliacinė analizė, chi kvadrato kriterijus. Tyrimo duomenys buvo tvarkomi naudojant statistinių duomenų apdorojimo paketą SPSS (*Statistical Package for Social Science*), programinės įrangos 12.0 versiją.

DVASINGUMO RAIŠKOS KONTŪRŲ PAIEŠKA

Svarstant dvasingumo klausimą, daugiausia diskusijų kelia dvasios ištakų, interpretuojamų pagal atskiras paradigmas, analizė: ar dvasia yra tik materijos raidos rezultatas, ypatingas žmogaus aktyvumas, apimantis psichinę veiklą ir ją peržengiantis, antgamtinė žmogaus dimensija, kie-

kvienam žmogui duotas Dievo dvasinis pradas. Kaip nurodo Bronislovas Kuzmickas, vieni (materialistinės, bihevioristinės krypties) šalininkai dvasią sieja su psichologinių individo reakcijų visuma, tik kiekybiškai besiskiriančia nuo kitoms biologinėms būtybėms būdingų reakcijų, o kiti (krikščioniškosios, egzistencialistinės, personalistinės) – su aukščiausiaja žemiškosios būties pakopa – dieviškumo atspindžiu žmoguje⁴. Todėl šiandien „„už dvasingumo“ slypi begalinė gyvenimo, žmogaus, Dievo, pasaulio sampratų įvairovė, sampratų, kurios dažnai prieštaringos arba neturi nieko bendra su krikščionybe“, – teigia krikščionių dvasingumo tyrėjas Marko Ivan Rupnik⁵. Jo nuomone, prie dvasingumo dviprasmiškumo priskirtinas tiek jo tapatinimas su nematerialumu, reiškiančiu dvasinio matmens pašalinimą iš viso materialaus, fizinio, kūniško pasaulio ir jo susilpnėjusį ryšį su žmonių poreikiais bei problemomis, taip pat su psichinėmis ypatybėmis (intelektu, jausmais, valia), galinčiomis dvasingumą sutapatinti su gnosticizmo, sentimentalumo ar voliuntarizmo apraiškomis.

Kita vertus, išryškėja dvasingumo definicijos pagrindimas autentiškų žmogaus santykių su pasauliu, remiamų aukščiausiomis, arba dvasinėmis, vertybėmis, diskurso kontekste. Tuomet dvasingumas neatsiejamas nuo žmogaus antropologinės problemos aptarties, t. y. nuo atsakymo į klausimą, kas yra žmogus ir koks jo santykis su pasauliu. „Iš tikrųjų dvasingumas pirmiausia turi atsiskleisti paprastais kasdieniniais darbais ir mūsų santykiais“, – pabrėžia Renald Macaulay ir Jerram Barrs, tyrinėjantys žmonių dvasinio gyvenimo prigimtį⁶. Ši idėja randa atgarsį ir tarp teologų, filosofų bei edukologų.

Remiantis *teologiniu (krikščioniškuoju) požiūriu*, dvasingumo išraiška – asmeninis žmogaus santykis su Dievu, kuris iš esmės grindžiamas trimis pamatinėmis dieviškomis dorybėmis – tikėjimu, meile, viltimi. Šios dorybės sudaro žmogaus dvasinio gyvenimo branduolį. Šių vertybių pažinimas, puoselėjimas ir praktinis įgyvendinimas yra krikščioniškojo dvasingumo pamatas, peržengiantis žemiškąjį lygį, susijęs su šventumo apibrėžtimi ir pranokstantis moralines vertybes.

Pripažįstant krikščionybės ir kultūros sąsają kaip platesnę žmogaus ir

⁴ Bronislovas Kuzmickas, *Laimė, asmenybė, vertybės*, Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2001.

⁵ Marko Ivan Rupnik, *Nesudegančio erškėtimo liepsnoje*, Vilnius: Aidai, 1997, p. 8.

⁶ Renald Macaulay, Jerram Barrs, *Būti žmogumi*, Šiauliai: Nova vita, 2000, p. 44.

Dievo santykio išskleidimo galimybę, dvasingumas siejamas ir su žmonių tarpusavio santykiais, kurie sudvasina gyvenimą ir pakreipia Dievo link. „Jeigu aš turiu tvirtą pagrindą – tikėjimą, tai galiu užmegzti gerą santykį su Dievu, taip pat ir santykį su pačiu savimi ir kitais“, – rašo Anzelmas Grunas⁷. Taigi šiuo atveju dvasingumas gali būti interpretuojamas kaip krikščioniškųjų ir bendražmogiškųjų vertybių integracijos darinys. Esminės vertybės šiuo požiūriu yra ne tik meilė Dievui, bet ir meilė žmogui, skatinanti nesavanaudiškai mylėti savo artimą kaip patį save. Galima sakyti, kad šia prasme dvasingumas prilygsta įkūnytai Dievo ir artimo meilei.

Filosofiniu požiūriu dvasingumas dažnai grindžiamas dvasinio prado (idealumo, dvasinės energijos, transcendentistiškumo, intencionalumo, ypatingo aktyvumo) pirmumo pripažinimu visuomenėje. Olgos Oleksiuk nuomone, klasikinėje filosofijoje dvasingumas yra tarpinė sąvoka, kuri sujungia išskaidytą tikrovę ir ją pakylėja į moralės, teisės, švietėjiško gyvenimo, religinio jausmo, natūralaus pasaulio išgyvenimo ir pažinimo aukštumas, o šiuolaikinėje filosofijoje esama įvairialypių dvasingumo interpretacijų, kurias lemia kintančios šiuolaikinės paradigmos (kosmoso, evoliucionizmo ir kt.)⁸. Pasak Davido Adscheado, dvasingumas yra amžinas savęs ieškojimas susiduriant su gėriu ir blogiu. Tai gyvenimo, prasmės, tikslo ir vertybių paieškos bei ryšiai su kitais žmonėmis⁹.

Dvasingumą rodo „žmogaus įaugimas į vertybines ir kūrybiškas būties įprasminimo sferas, o sąsajos su natūraliais materialiais poreikiais teikia impulso jo plėtotėi“, – iš esmės tam pritaria ir Kęstutis Šerpėtys¹⁰. Algirdo Gaižučio nuomone, „dvasingumas neišvengiamai aprėpia dorovės, tiesos pažinimo ar pozityvaus ieškojimo asmeninės ir bendruomeninės naudos vertybes ir kyla link Dievo“¹¹. Kai didžiosios vertybės – tiesa,

⁷ Anzelm Grun, *Anzelmo Griuno atsakymų knyga*, Vilnius: UAB „AJS spaustuvė“, 2010, p. 101.

⁸ Olga Oleksiuk, *Konceptualūs asmenybės dvasingumo formavimo meno srityje pagrindai. Dvasingumas žmogaus pasaulyje*, Vilnius: VPU leidykla, 2009, p. 154–168.

⁹ David Adshead, „Facilitating Spiritual Development in the Context of Culture Diversity“, *Education, Culture and Values*, Vol. 5. Ed. by M. Leicester, C. Modgil and S. Modgil. London and New York, 2000.

¹⁰ Kęstutis Šerpėtys, *Žmogaus dvasingumo horizontas. Filosofiniai pasaulėžiūros pagrindai*, Šiauliai: Šiaulių pedagoginis institutas, 1996, p. 120.

¹¹ Algirdas Gaižutis, *Dvasingumas žmogaus pasaulyje*, sudarytojas Jonas Kievišas, Vilnius, 2009, p. 10.

gėris, grožis, nauda – atribojamos ar nesusiejamos su tikėjimu ir viltimi, jos praranda savo ypatingą galią. Kai kurie kiti autoriai (Luc Ferry, Česlovas Kalenda, Bronislavas Kuzmickas, Juozas Mureika, Kęstutis Šerpetys, Vincentas Žemaitis ir kt.) dvasingumą linę sieti su dora – pagrindiniu gėrio branduoliu ir išskirtiniu žmogaus dvasinio gyvenimo šaltiniu, o abejingumą dora ar net paprasčiausiam padorumui – įvardyti kaip dvasingumo stoką. Tuomet dvasingumas prilygsta žmogaus gebėjimui etiniu pagrindu kurti savo vidinį pasaulį, per kurį išreiškiamas asmenybės tapatumas ir įvyksta jos išlaisvinimas iš nuolat kintančių situacijų griežtos priklausomybės. Galima sakyti, kad dvasingumas tarsi atveda prie savitos prasminės kosmogonijos arba pasaulio vaizdo jungties su asmenybės moraliniais įstatymais.

Šių laikų *edukologijoje* dvasingumas taip pat siejamas su orientacija į aukščiausias vertybes ir idealus, kurie leidžia individui turėti savo pasaulio sampratą ir išlaikyti savo asmenybės vientisumą. Remiantis Olga Oleksiuk, dvasingumas yra esminė ypatybė žmogaus, „kuris įgyvendina aktyvų siekį rasti aukščiausią savo egzistavimo prasmę, susieti savo gyvenimą su absoliučiomis vertybėmis ir tuo pačiu įsijungti į bendražmogiškos kultūros dvasinį universumą“¹².

Tačiau dvasingumą aptariant absoliučių arba aukščiausių vertybių diskurso kontekste, linkstama jį suvokti kaip religinių ir kaip nereliginių reiškinių sintezę (Alex Rodger, 2000; H. Terence McLaughlin, 2000 ir kt.). Vadinasi, kaip ir filosofijoje, dvasingumas gali būti siejamas ne vien su įvairiomis žmogiškumo sritimis, susijusiomis su gėrio, tiesos ir grožio vertybėmis, bet ir su religinėmis. Anot Terrie Williams, „dvasingumas – tai mokėjimas savyje įkurdinti Visatos gausą“¹³, neatsiejamą nuo Dievo atradimo, tikėjimo ugdymo, vilties pažadinimo, o taip pat ir nuo žmogaus siekimo gyventi džiaugsmingai, turėti užuojautos pasauliui ir optimizmo, mokėti suvokti ir mylėti save gyvenime, patirti vientisumo ir bendrumo jausmą. Taigi dvasingumas yra susijęs su kiekviena gyvenimo sritimi.

Kartu tenka pažymėti, kad stiprėja tendencija dvasingumą atsieti nuo religinio turinio, t. y. suvokti dvasingumą kaip turintį tik nereliginę

¹² Olga Oleksiuk, *Konceptualūs asmenybės dvasingumo formavimo meno srityje pagrindai. Dvasingumas žmogaus pasaulyje*, Vilnius: VPU leidykla, 2009, p. 159.

¹³ Terrie Williams, *Darnauso gyvenimo pamokos*, Kaunas: Dajalita, 2006, p. 229.

raiškos formą. Be abejo, tam turi įtakos tiek stiprėjantis materialus bei pragmatinis požiūris į pasaulį, tiek išgalėjusi nuostata, kad skirtingų religijų išpažinimas skaido visuomenę ir nepadedą išsaugoti demokratijos daugiakultūrinėje aplinkoje. Todėl šiuo požiūriu dvasingumas vadintinas bendražmogiškuoju fenomenu, priešprieša antihumaniškam, amoraliam elgesiui, susijusiam su asmens identiškuoju gyvenimo tikslų ir prasmės paieškomis, su žmogiškųjų ryšių kūrimu, gyvybės saugojimu ir sveikatos tausoju, tobulu darbo atlikimu, tarnavimu bei kitomis vertybėmis. „Jeigu ieškome nuo ko pradėti, – rašo vadybos teoretikė Danah Zohar, – puiki pradžia trys didžiosios Platono vertybės – Gėris, Tiesa, Grožis. Kitos fundamentalios vertybės yra gyvenimas, laisvė ir laimės paieškos arba ištikimybė, pagarba ir tarnystė“¹⁴.

Lietuvos edukologijoje (Leonas Jovaiša, 2001; Bronislovas Bitinas, 2000; Vanda Aramavičiūtė, 2005; 2009; Elvyda Martišauskienė, 2004, 2009; Dalia Verbylaitė, 2006) dvasingumą linkstama sieti su adekvačiais asmens santykiais su pasauliu, grindžiamais pamatinėmis dvasinėmis vertybėmis. Viskas priklauso nuo to, kokie santykiai įvardijami ir kokiomis vertybėmis jie grindžiami – ar kylančiomis iš tiesos, gėrio, grožio, ar iš tiesos, gėrio, grožio ir šventumo arba iš kultūros vertybių. Į šias vertybes žvelgiama kaip į santykių kokybės determinantes ar jų sudedamąsias dalis ir jų tobulinimo orientyrus. Dvasingumas – „tai autentiški asmens santykiai su pasauliu, su meile tiesai, gėriui, grožiui, persmelkiantys visą būtį ir nusi-driekiantys Kūrėjo link“¹⁵.

Vadinasi, apie asmens dvasingumą raginama spręsti iš dvasinių vertybių internalizacijos, arba jų tapimo vidiniu asmenybės turiniu, pasireiškiančiu pažintinio – prasminio, emocinio ir elgesio lygmenimis. Tai itin aiškiai matyti Leono Jovaišos dvasingumo apibrėžtyje. Dvasingumas – „tai vertybinės sąmonės pirmumas prieš biologinius ir materialinius poreikius, tai praktinis gyvenimas tiesos, gėrio, grožio šventumu, tai prasmingo sąlyčio su pasauliu ir metapasauliu išgyvenimas“¹⁶. Kitaip tariant, apie dvasingumą galima kalbėti, kai asmuo ima suvokti dvasinių vertybių prasmę ir vertę, kai jis tiesiogiai patiria vertybių prasmę, kai siekia praktiškai įgy-

¹⁴ Danah Zohar, Ian Marshall, *Dvasinis kapitalas*, Vilnius: Tyto alba, 2006, p. 127.

¹⁵ Elvyda Martišauskienė, *Paauglių dvasingumas kaip pedagoginis reiškinys*, Vilnius: Vilniaus pedagoginio instituto leidykla, 2004, p. 13.

¹⁶ Leonas Jovaiša, *Edukologijos pradmenys*, Šiauliai: Šiaulių universitetas, 2001, p. 188.

vendinti vertybes ir savo siekius realizuoja konkrečiais veiksmais. Meilės Lukšienės požiūriu, dvasingumą atspindi ir vertybių priartinimas prie kitų bei jų kūrimas¹⁷.

Taigi iš to, kas pasakyta, akivaizdu, kad dvasingumo raiška neatsiejamą nuo esminių dvasinių vertybių, tai yra nuo individo gebėjimo ne tik jas pasirinkti, bet ir paversti vidine kūrybine paskata, ar kitaip išsireiškus, vidiniu turiniu, vidine savastimi, arba internalizuoti vertybes. Šiuo tikslu reikalinga ugdytiniams padėti atrasti ir pažinti vertybių pasaulį, susidaryti objektyvius vertybių vertinimo kriterijus, susidaryti teigiamą požiūrį į vertybes, jas pamilti, jų siekti ir jomis grįsti savo gyvenimą.

VYRESNIŲJŲ MOKINIŲ POŽIŪRIO Į VERTYBES KAITOS TENDENCIJOS

Į tyrime dalyvavusių moksleivių požiūrį žvelgta kaip į kognityvaus vertybių internalizacijos lygmens išraišką, atskleidžiančią asmens pažintinį – prasminį santykį su vertybėmis. Tiriant vyresniųjų mokinių požiūrį į vertybes, buvo atsižvelgta į šiuos aspektus:

1) *vertybių svarbos pripažinimo laipsnį* (labai didelis, didelis, nelabai didelis, mažas, labai mažas), siekiant atskleisti, kurios vertybės jiems yra pačios svarbiausios, kurios nelabai svarbios ar net visai nesvarbios;

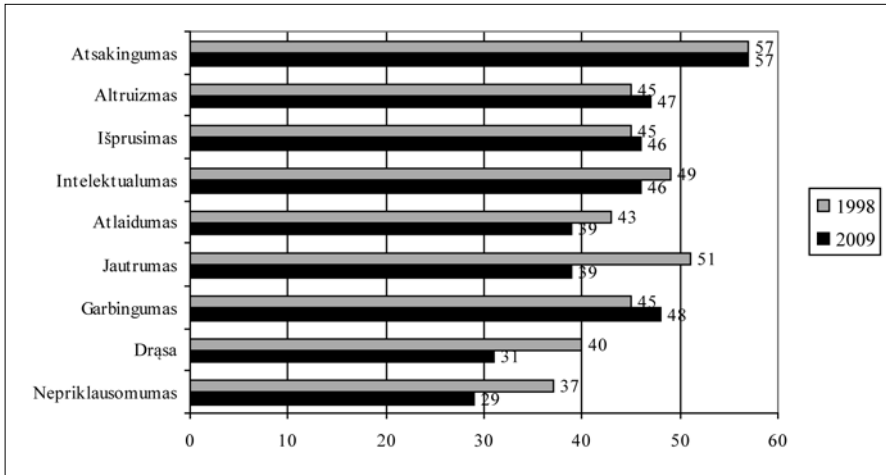
2) *vertybių svarbos įprasminimo (pagrindimo) pobūdį* (labai išsamus, išsamus, nelabai išsamus, neišsamus, nėra pagrindimo arba jis klaidingas). Taip norėta nustatyti, kurias vertybes vyresnieji mokiniai, besimokantys vidurinėse mokyklose ir gimnazijose, priskiria prie svarbiausių ir kuo jie argumentuoja šių vertybių svarbumo pripažinimą, taip pat kuria linkme su laiku požiūriai į tas pačias vertybes linkę kisti.

VERTYBIŲ SVARBOS PRIPAŽINIMO POKYČIAI

Vertybių palyginimas pagal labai didelį ir didelį jų svarbumo pripažinimą, kaip jų labai palankaus (labai teigiamo) ir palankaus (teigiamo) požiūrio į vertybes išraišką, atskleidė kai kuriuos šio pripažinimo panašumus ir skirtumus, įvykusius per 10–11 metų (pav. 1).

¹⁷ Meilė Lukšienė, *Jungtys*, sudarytoja R. Bruzgelevičienė, Vilnius: Alma Litera, 2000.

Pav. 1. Labiausiai pripažįstamos vyresniųjų mokinių terminalinės vertybės (proc.)

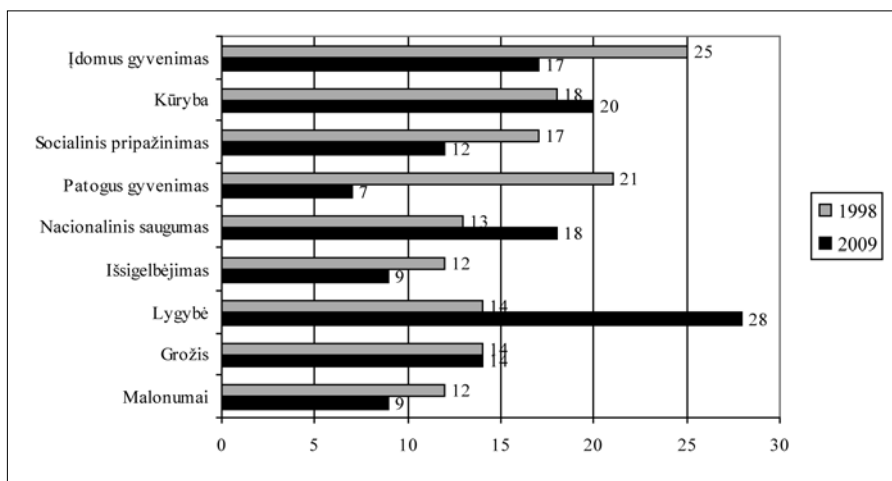
Tyrimo duomenys rodo, kad daugiau kaip pusė 1998 m. tirtų mokinių svarbiausiomis ribinėmis vertybėmis laikė *brandžią meilę, tikrą draugystę ir vidinę harmoniją*. Beveik tiek pat jų – *išmintingumą ir laimingą šeimą*, nors labai didelis šių vertybių pripažinimo laipsnis retesnis. Mažiau kaip pusė – laimingą gyvenimą, laimę ir laisvę, daugiau kaip trečdalis – savigarbą. Taigi ribinių vertybių hierarchijos viršūnėje atsидūrė brandi meilė (nesavanaudiška, teisinga, paremta dvasine vienybe, pastovi), tikra draugystė (pagrįsta geriems draugams būdingu nuoširdžiu bendravimu) ir vidinė harmonija (vidinė darna, ramybė, pasitikėjimas savimi) kaip prasmingo gėrio pamatas ir dvasingumo branduolys. Pozityvus faktas yra tas, kad šios trys vertybės gana glaudžiai siejamos su kitomis prasmingomis vertybėmis (išmintingumu, laiminga šeima, laimingu gyvenimu, iš dalies ir su laime, laisve, savigarba), vienaip ar kitaip skatinančiomis individą ieškoti asmeninio ir socialinio dvasinio gėrio.

Palyginus šiuo aspektu 2009 m. gautus tyrimo rezultatus, nustatyti tik vos keli ryškesni teigiami pokyčiai, liudijantys apie *augantį laisvės* (13 proc. daugiau mokinių jai suteikė didelę vertę) ir *išmintingumo* (5,6 proc.) *pripažinimą*. Taip pat užfiksuoti du neigiami pokyčiai: pastaruoju metu vyresnieji mokiniai mažiau svarbia laiko *tikrą draugystę* (15 proc. mažiau mokinių jai skyrė aukštą įvertinimą) ir iš dalies – *vidinę harmoniją* (4 proc.), lyginant su minėtomis vertybėmis. Galima sakyti, kad po 10–11 metų šių klasių mokinių požiūris į kitas ribines vertybes išliko beveik stabilus. Tiesa,

dar pastebimi kai kurių vertybių pripažinimo svyravimai, bylojantys apie perėjimą nuo didelio prie labai didelio (laimingos šeimos) arba, atvirkščiai, nuo labai didelio prie didelio (laimingo gyvenimo, laimės).

Duomenų analizė parodė, kurių terminalinių vertybių vyresnieji mokiniai *nelinkę laikyti svarbiomis*, nors kai kurios jų gali turėti nemažos įtakos dvasingos asmenybės ugdymui (pav. 2).

Pav. 2. Mažiausiai pripažįstamos vyresniųjų mokinių terminalinės vertybės (proc.)

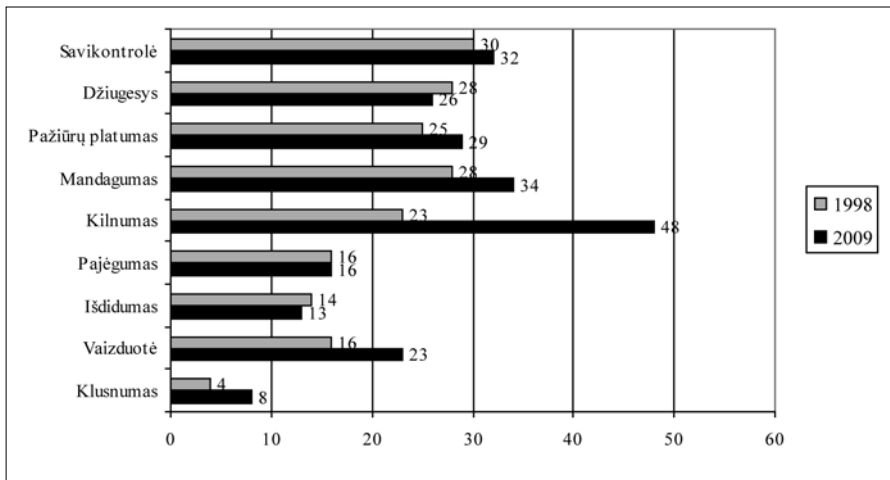
Taigi 1998 m. tarp tokių vertybių atsidūrė *išsigelbėjimas* (išsivadavimas iš sunkios padėties, pavojaus, ligos), *socialinis pripažinimas*, *grožis*, *nacionalinis saugumas*, *lygybė* (tik apie aštuntadalį ar septintadalį tiriamųjų jas laikė svarbiomis). Nedaug skyrėsi ir *kūrybos* vertinimas (tik daugiau nei šeštadalis mokinių ją priskyrė prie svarbių vertybių). Taigi *grožis*, slypintis mene ir gamtoje, nacionalinis saugumas, pasireiškiantis tautos laisvės ir nepriklausomybės, taikos bei lygiateisiškumo pripažinimu, taip pat *kūryba*, besirandanti iš naujų bei originalių idėjų, vyresniesiems mokiniams atrodė mažai reikšmingi dalykai, nors ir galintys turėti teigiamos įtakos puoselėjant dvasingumą. Kita vertus, šios vertybės beveik prilygsta hedonistinėms ir pragmatinėms vertybėms – malonumams, patogiam gyvenimui.

2009 m. tyrimo duomenys atskleidė tik per pusę *išaugusį lygybės pripažinimą* (14 proc. daugiau vyresniųjų mokinių ją išskyrė kaip reikšmingą) ir vos pastebimą *nacionalinio saugumo* (5 proc.) pripažinimo padidėjimą. Tačiau požiūris į *kūrybą* ir *grožį* beveik nekito, išskyrus nedidelius nuo-

monių svyravimus. Panaši kaitos tendencija užfiksuota ir vertinant malonumus, taip pat gerokai ryškesnė palankaus požiūrio į *patogų gyvenimą* (14 proc. mažiau tiriamųjų pripažino jo svarbą) ir *įdomų gyvenimą* (8,3 proc.) mažėjimo tendencija.

Tyrimo duomenys apie *instrumentinių vertybių pasiskirstymą* pagal svarbos pripažinimo kriterijų išryškino tokius kaitos ypatumus (pav. 3).

Pav. 3. Labiausiai vyresniųjų mokinių pripažįstamos instrumentinės vertybės (proc.)

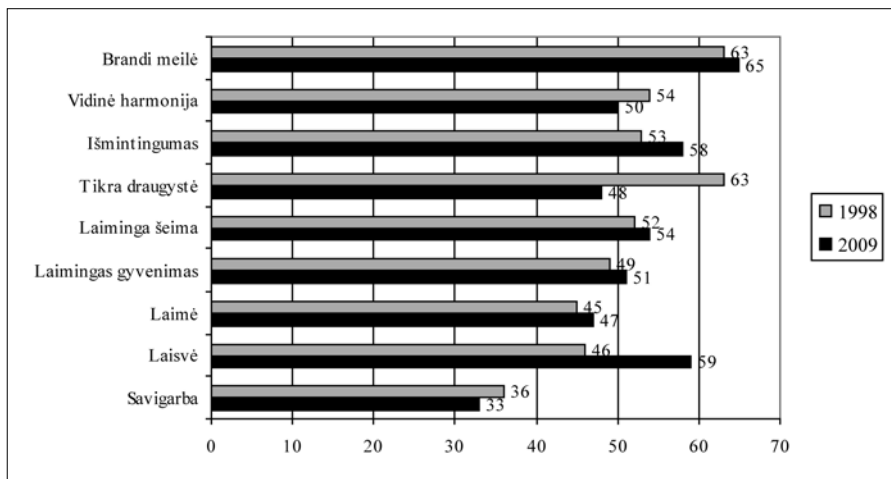
Tyrimo duomenys rodo, kad 1998 m. svarbiausia vyresniųjų mokinių instrumentinė vertybė buvo *atsakingumas* (ją pripažino daugiau nei pusė) kaip esminė dorovinė vertybė, kurios nepaisymas sukelia daug neigiamų socialinio ir dvasinio gyvenimo padarinių. Svarbios vertybės – *jautrumas ir intelektualumas* (apie pusė tiriamųjų), taip pat *altruizmas, garbingumas, išprusimas bei atlaidumas* (mažiau nei pusė). Ne tokios svarbios – *drąsa ir nepriklausomumas* (daugiau nei trečdaliui). Tai rodo, kad 1998 m. tirti mokiniai iš esmės pirmenybę teikė labai reikšmingoms dorovinėms vertybėms kaip gėrio branduoliui, tarp jų ir gnostinėms vertybėms, susijusioms su tiesa.

2009 m. palyginus tokių pat klasių mokinių požiūrį į tas pačias vertybes, statistiškai reikšmingų pokyčių pastebėta nedaug. Galima sakyti, kad *teigiamų pokyčių beveik neužfiksuota*, išskyrus kai kuriuos neryškius vyresniųjų mokinių požiūrių į garbingumą (3 proc. daugiau mokinių pripažino šios vertybės svarbą), altruizmą (2 proc.) ir į išprusimą (vos 1 proc.) svyra-

vimus. Tačiau *nustatyta daugiau ir ženkliai ryškesnių neigiamų pokyčių*. Kaip neigiamą veiksnių dvasingumo raidai visų pirma reikia išskirti *mažėjanti jautrumo pripažinimą* (12 proc. sumažėjo jo svarbą pripažįstančių mokinių), taip pat *drąsos* ginant savo požiūrius (9 proc.) ir *nepriklausomumo*, arba savarankiškumo, iniciatyvumo (8 proc.) pripažinimą. Mažėjanti atlaidumo svarbos vertinimą (jį pripažino 4 proc. mažiau respondentų), taip pat intelektualumo (3 proc.) pripažinimą tikslinga įvardyti kaip nuomonių svyravimus arba kaip statistiškai nereikšmingus pokyčius.

Edukaciniu požiūriu svarbu žinoti ir tas instrumentines vertybes, kurių vyresnieji mokiniai *nėra linkę pripažinti*, taip apsunkindami terminalinių vertybių realizaciją (pav. 4).

Pav. 4. Mažiausiai pripažįstamos vyresniųjų mokinių instrumentinės vertybės (proc.)

Kaip matyti, 1998 m. mažiausiai pripažįstama vertybė – *klusnumas*. Kaip nurodo Marko Ivan Rupnik (1997) ir Thomas Merton (1997) bei pačių respondentų atsakymais, taip gali nutikti dėl iškreipto klusnumo suvokimo, kai jis tapatinamas su žmogų nuasmeninančiu nusizėminimu, o ne su prielankumu ir meile kitam. Vyresnieji mokiniai nebuvo linkę suteikti didelės vertės ir *išdidumui*, kuris skatina ne tik jausti savo pranašumą, bet ir turėti didelių siekių, taurių principų, justis ir saugoti savo vertę. Nepakankamai pripažįstama ir *vaizduotė*, kuri itin glaudžiai susijusi su kūryba. Nors kilnumas ir mandagumas užėmė aukštesnę vietą instrumentinių vertybių hierarchijoje, tačiau beveik tik ketvirtadalis

respondentų šioms vertybėms skyrė aukštą įvertinimą (panašiai buvo vertinamas ir pažiūrų platumas, savikontrolė). Koreliacinės analizės rezultatai parodė, kad per mažas šių vertybių pripažinimas gali kliudyti išsaugoti brandžią meilę, laimę, laimingą šeimą, nacionalinį saugumą, gali slopinti ir taip jau silpną savigarbos jausmą bei polinkį kūrybai, tai yra reikšmingas terminalines vertybes, turinčias įtakos žmogaus dvasinio gyvenimo kokybei.

2009 m. rasta net ketvirtadaliui (25 proc.) daugiau asmenų, *pripažįstančių kilnumą*, lyginant su šios vertybės ankstesniu pripažinimu 1998 m. Kaip teigiamą pokytį, nors ir neženklių, reikia pripažinti ir tą faktą, kad daugiau vyresniųjų mokinių svarbiomis vertybėmis laikė *mandagumą* (6 proc.) ir *vaizduotę* (7 proc.) kaip kūrybiškos ir produktyvios veiklos mechanizmą. Taip pat šiek tiek padaugėjo mokinių, teigiamai vertinančių plačias pažiūras (4,4 proc.), klusnumą (4,1 proc.) ir savikontrolę (2,3 proc.) kaip reikšmingą savireguliacijos priemonę. Tačiau tokie pokyčiai nėra statistiškai reikšmingi. Jie tik liudija tam tikrus požiūrių svyravimus.

Paaaiškėjo, kad *lyčių skirtumai* statistiškai reikšmingesni tik kai kuriais vertybių atvejais: merginos labiau nei vaikinai linkusios pripažinti: tikrą draugystę ($\chi^2 = 37,733$, $p = 0,000$), vidinę harmoniją ($\chi^2 = 43,319$, $p = 0,000$), jautrumą ($\chi^2 = 32,965$, $p = 0,000$), taip pat plačias pažiūras ($\chi^2 = 25,254$, $p = 0,001$), džiugesį ($\chi^2 = 28,049$, $p = 0,002$), drąsą ($\chi^2 = 26,495$, $p = 0,003$), vaikinai – pajėgumą ($\chi^2 = 34,383$, $p = 0,000$), malonumus ($\chi^2 = 36,238$, $p = 0,000$), išsigelbėjimą ($\chi^2 = 37,797$, $p = 0,000$), išdidumą ($\chi^2 = 19,972$, $p = 0,003$). Palyginus tyrimo duomenis pagal *mokyklos tipą*, skirtumų aptikta dar mažiau: gimnazijų auklėtiniai labiau vertina vidinę harmoniją, laisvę ir savigarbą, taip pat plačias pažiūras, drąsą, o vidurinių mokyklų – mandagumą, klusnumą, tikėjimą.

VERTYBIŲ SVARBOS ĮPRASMINIMO POKYČIAI

Kaip jau minėta, tiriant vyresniųjų mokinių požiūrį į vertybes, taip pat buvo siekta nustatyti, kaip respondentai *suvokia ribinių ir instrumentinių vertybių prasmę*. Vertybių įprasminimas, arba vertybių svarbos pagrindimas, gali palengvinti jų virsmą vyraujančiais elgesio bei veiklos motyvais. Be to, kaip parodė dvasingumo sampratos analizė, asmens gebėjimas suvokti gyvenimo bei kultūros reiškinių prasmę gali būti tapatinamas su dvasingumu.

Vertybių įprasminimo kriterijumi buvo pasirinktas vertybių *svarbos pagrindimo išsamumas* (labai išsamus, išsamus, nelabai išsamus, neišsamus, labai neišsamus ar net klaidingas). Pagrindinis orientyras taikant šį kriterijų – vertybės svarba ne tik sau, bet ir kitiems, arba atitinkamos vertybės reikšmė ne tik asmens gerovei (padeda pažinti ir realizuoti save, tapti brandesne asmenybe), bet ir kitų žmonių ar bendruomenės dvasiniam gyvenimui. Tuo remiantis siekta įvertinti tirtų mokinių požiūrį į *ribines ir instrumentines vertybes* (lent. 1).

Lent. 1. Vyresniųjų mokinių terminalinių ir instrumentinių vertybių prasmės suvokimo pokyčiai (proc.)

Vertybės Prasmės suvokimas	Terminalinės vert.		Instrumentinės vert.	
	1998 m.	2009 m.	1998 m.	2009 m.
Labai išsamus	4,3	11,4	3,3	6,0
Išsamus	51,8	36,5	40,1	34,2
Nelabai išsamus	36,0	43,4	42,0	48,0
Neišsamus	6,5	6,6	12,8	8,6
Labai neišsamus	1,4	2,0	1,8	1,2

Remiantis tyrimo duomenimis, 1998 m. buvo 15,3 proc. daugiau vyresniųjų mokinių, išsamiau atskleidusių *terminalinių ū vertybių prasmę*, t. y. ją susiejusių su aukštesniu asmeninės gerovės lygmeniu nei 2009 m. Vadinausi, anksčiau daugiau to paties amžiaus mokinių manė, kad šios vertybės padeda asmeniui tapti brandesne, darnesne asmenybe arba, kitaip tariant, labiau įprasminti savąjį „aš“ ir rūpintis savo visaverčiu gyvenimu (laime, saugumu, vertingumu, darnumu).

Tačiau 2009 m. padaugėjo mokinių (7,1 proc.), kurie, apibūdindami ribinės vertybės prasmę, atkreipė dėmesį ne vien į savo, bet ir į kito asmens dvasinę gerovę (į gebėjimą matyti kitų žmonių poreikius ir juos patenkinti, į pagalbos teikimą, pagarbą, supratimą, jautrumą ir pan.). Tai pozityviai vertintinas poslinkis. Tačiau tarp to meto respondentų buvo ir daugiau asmenų (7,4 proc.), ribinėms vertybėms teikusią hedonistinę, pragmatinę ar utilitarinę prasmę, siejamą su malonumais, patogumu, nauda („man bus maloniau“, „man bus patogiau“, „man bus lengviau“ ir pan.).

Instrumentinių vertybių įprasminimo pokyčiai dar menkesni (skirtumą sudaro vos 3–6 proc.). Tai veikia laiktina nuomonių svyravimais. Tačiau akivaizdu, kad abiem etapais tirti vyresnieji mokiniai *geriau suvokė terminalinių vertybių prasmę nei instrumentinių*. Pasirodo, 1998 m. daugiau nei

devintadalis (11 proc.) tiriamųjų išsamiau atskleidė ribinių vertybių prasmę (ją siejo su savo asmenybės dvasine branda) nei instrumentinių. Tais pačiais metais nustatyta ir daugiau mokinių (6 proc.), nelabai išsamiai (suteikiant vertybei hedonistinę, pragmatinę, utilitarinę prasmę) ir neišsamiai (tik konstatuojant vertybės svarbą, bet jos nepagrindžiant) apibūdinusių instrumentinių svarbą, palyginti su ribinėmis vertybėmis. Taigi vyresniojo amžiaus moksleiviai terminalinėms ir instrumentinėms vertybėms vis labiau linkę teikti hedonistinę ar pragmatinę prasmę. Kartu silpnėja vyresniųjų mokinių požiūris į vertybes kaip į prasmingos saviraidos bei saviraiškos šaltinį arba, kaip jau buvo rašyta, į savojo „aš“ įprasminimą ir brandą.

IŠVADOS

Remiantis šiuolaikinių teologų (krikščionybės), filosofų ir edukologų požiūriu, dvasingumą galima apibrėžti *kaip dvasinio prado sklaidą, pasireiškiančią autentiškais asmens santykiais su pasauliu, grindžiamais aukščiausiomis vertybėmis, apimančiomis tiesą, gėrį ir grožį bei nusidriekiančiomis šventumo link*. Asmens santykį su visatos Kūrėju galima įvardyti kaip aukščiausią dvasingumo pakopą, neatsiejamą nuo individo santykių su žmogumi bei visu pasauliu.

Per 10–11 metų vyresniųjų mokinių požiūriai *į terminalines vertybes* nedaug tepakito: pastebėtas pozityvesnis lygybės ir laisvės svarbos vertinimas ir negatyvus požiūris į tikrą draugystę, patogų, iš dalies įdomų, gyvenimą bei vidinę harmoniją. Kaip ir anksčiau, taip ir dabar vyresnieji mokiniai per menkai vertina grožį, nacionalinį saugumą ir kūrybą. Skirtumas tik tas, kad požiūris į nacionalinį saugumą keičiasi teigiama linkme, o į kūrybą ir į grožį – lieka toks pat.

Požiūris *į instrumentines vertybes* taip pat mažai kinta, išskyrus užfiksuotą ryškesnį neigiamą jautrumo, nepriklausomumo bei drąsos ir ne tokį ryškų atleidimo, garbingumo ir savikontrolės vertinimą. Tarp mažiausiai pripažįstamų vertybių išlieka klusnumas ir išdidumas, o požiūris į kilnumą, mandagumą ir vaizduotę tampa pozityvesnis nei į klusnumą, pažiūrų platumą ir savikontrolę. Pagal lytį požiūriai į vertybes mažai skiriasi, pagal mokyklos tipą – dar mažiau.

Vertybių prasmės suvokimo pokyčiai taip pat nėra ryškūs. Tačiau jie leidžia daryti prielaidą, kad vyresniame mokykliniame amžiuje labiau

orientuojamasi į vertybes kaip į pragmatizmo, utilitarizmo bei hedonizmo šaltinį, o ne kaip į asmenybės dvasinės brandos veiksnį. Antra vertus, vyresnieji mokiniai giliau išvelgė ribinių vertybių prasmingumą nei instrumentinių, tarp kurių dominuoja dorovinės vertybės. Per menkas šių vertybių prasmės suvokimas gali tapti kliūtimi įgyvendinant terminalines vertybes kaip aukštesnius gyvenimo tikslus. Teigiamų pokyčių šioje srityje beveik nepastebėta. Taigi teigiamo vyresnio amžiaus moksleivių požiūrio į dvasines vertybes kaip kognityvinio prasminio dvasingumo matmens formavimas išlieka aktuali edukacinė problema.

LITERATŪRA

1. Aramavičiūtė Vanda, *Auklėjimas ir asmenybės dvasinė branda*, Vilnius: Gimtasis žodis, 2005.
2. Aramavičiūtė Vanda, Martišauskienė Elvyda, „Dvasingumo raiškos kontūrų beiškant“, in: *Dvasingumas žmogaus pasaulyje*, Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009, p. 88–103.
3. Bauman Zygmunt, *Globalizacija: pasekmės žmogui*, Vilnius: Standartų spaustuvė, 2007.
4. Bitinas Bronislovas, *Ugdymo filosofija*, Vilnius: Kronta, 2000.
5. Buber Martin, *Dialogo principas – Dialogas. Klausimas pavieniui*. Tarpžmogiškumo principai, Vilnius: Katalikų pasaulis, 2001.
6. Castells Manuel, *Tapatybės galia*, Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2006.
7. Giddens Antony, *Modernybė ir tapatumas*, Vilnius: Pradai, 2000.
8. Girdzijauskas Arvydas, *Aukštesnių klasių mokinių dorovinės kultūros ugdymas muzikine veikla: daktaro disertacija*, Klaipėdos universitetas, 2008.
9. Jokubaitis Alvydas, *Tautinė valstybė ir atsakomybė. – Vertybių nykimas? Rimtas požiūris į atsakomybę*, Vilnius: Petro ofsetas, 2008.
10. Kievišas Jonas, *Meninio ugdymo koncepcija – dvasingumo sklaidą grindžianti prielaida. Dvasingumas žmogaus pasaulyje*, Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2009, p. 173–207.
11. Kuzmickas Bronislovas, *Globalizacija – priklausomybės ir tapatybės*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003.
12. McLaughlin H. Terence, „Education, spirituality and the common School.“ in: *Education. Culture and Values*, Vol. 6, ed. by M. Leicester Mol, Modgil Celia and Modgil Sohan, London and New York, 2000.

13. Manent Pierre, *Žmogaus miestas*, Vilnius: Margi raštai, 2005.
14. Merton Thomas, *Gyvenimas ir šventumas*, Vilnius: Katalikų pasaulis, 1997.
15. Munje Emmanuel, *Personalizmas*, Vilnius: Pradai, 1996.
16. Mureika Juozas, *Pajautos mintys*, Vilnius: Spindulys, 2006.
17. Noddings Nel, *Justice and Caring The Search for Common Ground in Education, Professional Ethics in Education series*, New York: Teachers College Press, 1999.
18. Rinkevičius Zenonas, „Dvasingumo ugdymo problema muzikos pedagogikoje“, in: *Pedagogika*. T. 72, 1999, p. 72–78.
19. Rodger Alex, „Moral, Spiritual, Religious – Are They Synonymus“, in: *Education, Culture and Values*. Vol. 5, ed. by Leicester Mol, Modgil Celia and Modgil Sohan, London and New York, 2000.
20. Rupnik Marko Ivan, *Nesudegančio erškėtyno liepsnoje*, Vilnius: Aidai, 1997.
21. Scheldrake Phillip, *Spirituality and History: Christian living and the Doctrine of God*, Marykmoll: New York, 1992.
22. Szkodon Jan, *Kas yra kasdienio gyvenimo dvasingumas?* Vilnius: UAB „Katalikų pasaulio leidiniai, 2008.
23. Štutiniėnė Irena, *Lietuvių tautinio identiteto raiška globalizacijos kontekstuose: tarp lokalitymo ir daugiakultūriškumo, Lietuviškojo identiteto trajektorijos*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas, 2008.
24. Taylor Charles, *Autentiškumo etika*, Vilnius: Aidai, 1996.
25. Tijūnėlienė Ona, *Jaunimo dvasinių poreikių tenkinimas – dvasingumo ugdymo pamatas. Dvasingumas žmogaus pasaulyje*, Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2003.
26. Tomlinson John, *Globalizacija ir kultūra*, Vilnius: Mintis, 2002.
27. Verbylaitė Dalia, *Dvasingumas ir jo ugdymo galimybės universitete*, Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla, 2006.

HIGH SCHOOL STUDENTS SPIRITUALITY IN THE CONTEXT OF THE CHALLENGES OF GLOBALIZATION

Vanda Aramavičiūtė

Summary

The article attempts to substantiate the topicality of spirituality in the context of the challenges of globalization, to define the contours of its expression and to determine the attitudes of high school students to values as to changes in their

cognitive spirituality level. Theologians, philosophers, and educational scientists express a variety of approaches in which spirituality is defined as an adequate relation of an individual with the world that is based on the supreme values derived from the true, the good, the beautiful, and sanctity. It is pointed out that the attitude of high school students towards terminal and instrumental values has not changed considerably in the last 10–11 years. A more considerable positive change has been observed in the attitude toward freedom, wisdom, and dignity. While a negative tendency has been revealed in the attitudes towards real friendship, and internal harmony as well as to sensitivity, independence, and courage. A partial change was recorded in the attitudes towards forgiveness, respectability, and self-control. Beauty, equality and national security remained among the least acknowledged terminal values while obedience, pride, and imagination were among the least evaluated instrumental values. Just as in previous studies, mature love, wisdom, internal harmony, happy family, happy life, and happiness were the most acknowledged terminal values and responsibility, altruism, knowledge, and intellectuality the highest evaluated instrumental values. An unimportant change in the attitudes to values on the basis of gender was established, whereas attitudes according to the type of school changed less. The alterations in the perception of the importance of values were minor. Just as 10–11 years earlier, high school students understood the meaning of terminal values and began to ascribe hedonistic and pragmatic meanings to the values more frequently. Therefore, the stimulation of a positive attitude towards values remains a problem of high importance.